

پژوهشی کوتاه از ۵۰۰۰ سال تاریخ تمدن ایران

پیش‌گفتار

در شماره قبل نوشتیم که تاریخ تمدن، فرهنگ و ادبیات ایران در یک دوره ۵۰۰۰ ساله از دره سند و رود گنگ و نواحی حاصلخیز اطراف آن در هندوستان آغاز می‌شود.

با این تأکید که برخی از دیرینه‌شناسان به ویژه در سال‌های اخیر اعتقاد دارند که تاریخ تمدن ایران باستان از دره سند شروع نشده است. این پژوهش‌گران می‌گویند تاریخ تمدن ایران از سرزمینی به نام «ایران ویج» که بخش‌های شمال شرقی دریای خزر را تشکیل می‌داد آغاز گردید. قوم آریا از آن جا به گروه‌های مختلفی تقسیم شدند و در طول تاریخ به بخش‌هایی از هندوستان و ایران مرکزی و اروپا مهاجرت کردند و نژاد آریایی را تشکیل دادند. تاریخی را که ما بررسی می‌نماییم آغاز آن دره سند و رود گنگ در هندوستان است. پس از پایان این گفتمان، سعی خواهیم کرد تاریخ تمدن ایران ویج را نیز مورد بررسی قرار دهیم و... در ادامه به این جا رسیدیم که تاریخ تمدن و ادبیات ما از ۲۰۰۰ سال پیش به این سو.....

عربی به فراموشی سپرده می‌شود.

چنانچه به باور برخی از پژوهش‌گران تاریخ تمدن ایران، آغاز حرکت قوم آریا از دره سند و اطراف رود گنگ در هندوستان تا استقرار کامل آن‌ها را در فلات ایرن ۲۰۰۰ سال فرض کنیم و آغاز تمدن و شهرنشینی تا شروع تمدن را ۵۰۰ سال بدانیم، ۲۵۰۰ سال از تاریخ آریاها را پشت سر گذاشته‌ایم و از این تاریخ به بررسی ۲۵۰۰ سال تاریخ مدون فرهنگ و تمدن ایران زمین می‌پردازیم.

در تاریخ ۲۵۰۰ ساله‌ی فرهنگ و تمدن ایران زمین دو یورش بسیار بزرگ و سهمگین تار و پود تمدن دیر پا و کهن ایرانی را ویران می‌کنند. این دو یورش عبارتند از:

۱- مقدونی‌ها به سرداری اسکندر

مقدونی که در ۳۳۰ سال پیش از میلاد تومسار پادشاهی، حکومت و زندگی داریوش سوم، آخرین بازمانده سلسله‌ی هخامنشی را از هم می‌گسلند. از این تاریخ تا ۲۲۰ سال پس از میلاد و تشکیل حکومت ساسانیان و در یک دوره فترت ۵۵۰ ساله، سرزمین ایران زیر نفوذ و حکومت اسکندر مقدونی قرار داشت. پس از اسکندر جانشینانش و بعد سلوکی‌ها و سپس حکومت ملوک‌الطوایفی اشکانیان، تاریخی پر از فراز و نشیب و تشنج‌زا را پشت سر می‌گذارد و در این مدت طولانی روی آرامش را نمی‌بیند. اسکندر مقدونی در اندیشه‌ی گسترش فکر

و پهلوی (فارسی میانه) می‌باشد.

کتیبه‌های فراوان هخامنشیان، خط میخی، خط و زبان پهلوی و کتاب اوستا از آثار شکوه‌مند به جای مانده از این دوره‌اند.

۳- زبان دوره نو (فارسی دری) که از حدود ۱۰۰۰ سال پس از میلاد آغاز می‌شود و تا همین امروز نیز ادامه دارد. فاصله‌ی ۳۰۰ ساله‌ی موجود بین زبان پهلوی و زبان فارسی دری، سال‌های تاریک تاریخ ایران زمین است که با حمله‌ی اعراب خط و زبان فارسی در سرآشویی انحطاط قرار می‌گیرد. بیش‌تر از ۲۰۰ سال خط و زبان ایران زیر تأثیر مستقیم زبان

زبان‌شناسان زبان‌های ایرانی را به ۳ دسته تقسیم کرده‌اند:

۱- زبان دوره باستان ۲- زبان دوره میانه ۳- زبان دوره نو

۱- از زبان‌های دوره باستان دو زبان بسیار مهم بر جای مانده است:

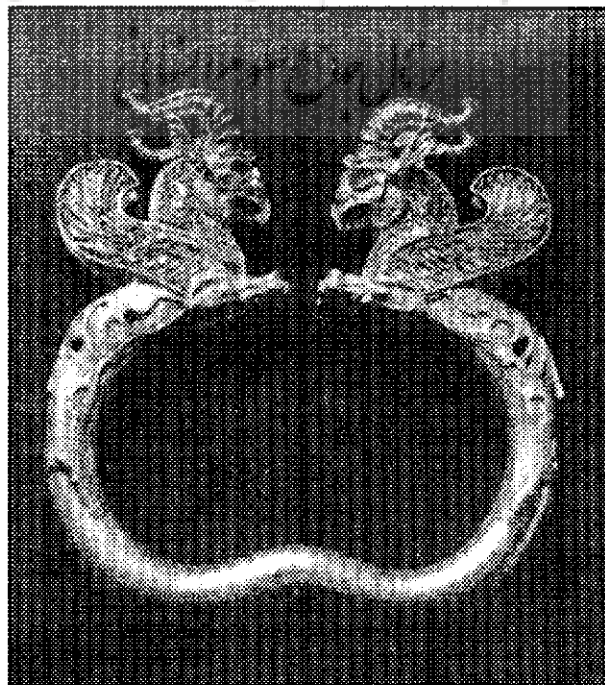
الف - زبان اوستایی که متعلق به ۱۰۰۰ سال پیش از میلاد است و مردمان شرق و میانه‌ی ایران بدان گفت‌وگو می‌کردند و می‌نوشتند. این تاریخ تا پایان قرن بیستم میلادی به ۲۰۰۰ سال می‌رسد.

ب - زبان فارسی باستان که

متعلق به ۵۰۰ سال پیش از میلاد و تاریخ بعد از آن است که مردمان ساکن فارس و جنوب و جنوب غربی ایران بدان گفت‌وگو می‌کردند و می‌نوشتند. در عین حال نباید از رایج بودن زبان‌های مادی و سکایی و زبان‌های غیررسمی دیگر در این دوره غافل شد.

آثار نوشته شده‌ای از این دوره در دست نیست و بیش‌تر یادگارهای به جای مانده از این دوره، نقل قول‌ها و داستان‌های سینه به سینه می‌باشد.

۲- زبان دوره میانه که متعلق به یک دوره به نسبت طولانی است و تا ۷۰۰ سال پیش از میلاد رایج بوده و شامل زبان‌های پارتی (پهلوی اشکانی)

از آتش نهفته در زیر خاکستر ۳۰۰ ساله سربرآورد. اندیشمندی پارس‌گویی که هنوز خط و زبان نیاکان خود را فراموش نکرده بودند از گوشه و کنار ایران که زیر حاکمیت و تسلط اعراب بود سر از بستر خواب ۳۰۰ ساله برآوردند. خط و زبان عربی که زبان رسمی، دیوانی و دولتی شمرده می‌شد از سوی ایرانیانی که نمی‌خواستند خط و زبان و فرهنگ

خلفای عباسی به مدت ۵۵۰ سال با استفاده از عوامل ترور و وحشت و تعصبات ویرانگر مذهبی و استتقرار یکی از منفورترین سیستم‌های حکومت غصبی در یک دوره نزدیک به ۷۰۰ ساله بر همه چیز ایران مستولی شدند. اگر مذهب اسلام سرچشمه‌ی پاکی و عدالت‌خواهی و برابری‌های قومی و اجتماعی بود و پیامبر بزرگوار آن، پیامبر پاکی مهربانی و گذشت و فداکاری بود، اما حاکمان و خلفای مروج آن، سرچشمه‌ی ناپاکی، عیاشی، بی‌عدالتی، ستم‌گری و کینه‌توزی‌های قسومی و نژادی بودند.

وارثان غاصب خاندان گرمی نبوت بر خلاف تعالیم الهی اسلام، هیچ اندیشه، باور، نگرش، فرهنگ، تمدن، ایدئولوژی، تحلیل و تفسیر علمی را به جز نگرش سنتی، تعصب‌آلود، قبیله‌ای و

نژادی خود قبول نداشتند. و هر کسی را که با آنان مخالفت می‌ورزید با حربه‌ی معاند، حارب و ضدیت با احکام اسلام و پیامبر گرمی و خدا تکفیر می‌کردند و به قتلش فرمان می‌دادند. ضدیت خلفای اموی و عباسی در طول مدت ۷۰۰ سال حکومت ستم‌گرانه‌ی خود با عنصر ایرانی، چیزی نیست که از یاد و خاطر تاریخ فراموش شود.

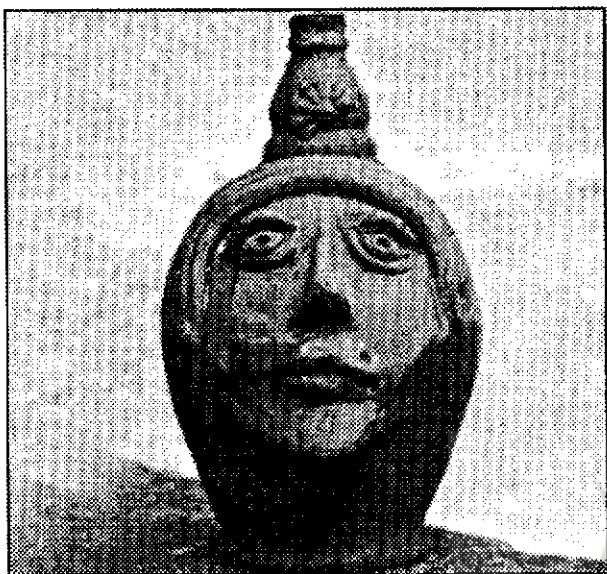
با حمله‌ی اعراب به ایران، سیستم پیش‌رفته‌ی اداری و مالی و بنیه‌ی دفاعی ایران ویران گردید. راه برای غسارت‌گساران و خون‌آشامان منفور تاریخ بشری مانند غلامان و غلام‌زادگسان ترک و خان‌های بی‌هویت آنان مانند چنگیز و هلاکو و تیمور و اخلاف و اسلاف آنان هموار شد.

با آگاهی از آن چه که طی دو حمله‌ی مقدونی‌ها و اعراب بر ایران گذشت، از آغاز قرن چهارم هجری قمری جرقه‌هایی

و فرهنگ یونانی، هر آن چه که از تمدن و فرهنگ ایرانی در سر راه خود می‌بیند نابود می‌کند. اگر چه دوره تسلط و حکومت اسکندر مقدونی بر ایران چندان طولانی نیست، اما جانشینان وی و حکومت‌ها و سلسله‌های پس از مقدونیان، تمام آثار باقی‌مانده تمدن ایرانی را در مدت ۵۵۰ سال تسلط خود نابود می‌کنند. شگفت این که آثار تاریخی بسیار اندکی از این ۵۵۰ سال به دست آمده است.

۲- اعراب در عصر حکومت عمر بن خطاب دومین خلیفه‌ی مسلمین و به سرداری نُه‌مان بن مُقرن در سال ۶۵۲ میلادی با در هم پیچیدن تومار پادشاهی و زندگی یزدگرد سوم، امپراتوری ۴۲۰ ساله‌ی ساسانیان را منهدم می‌کنند.

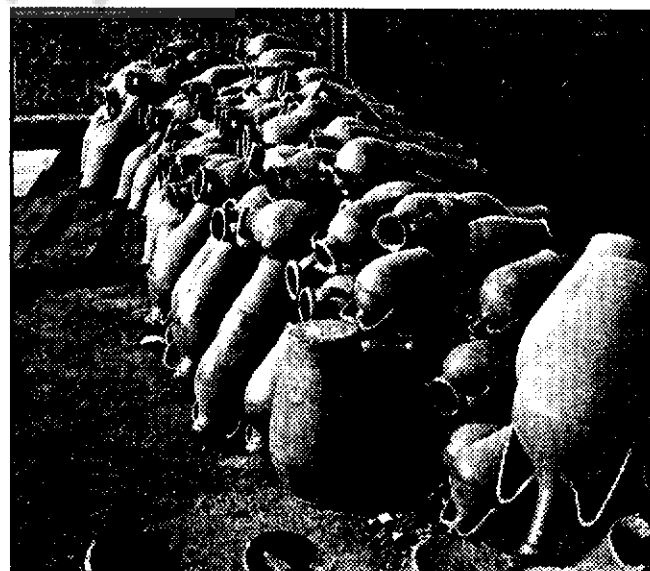
ایرانیان که از فراوانی ستم و بیداد پادشاهان ظلم‌گستر ساسانی و بی‌عدالتی‌های جان‌کاه اجتماعی آنان به جان آمده بودند، با شنیدن نغمه‌های آسمانی کلام خدا از زبان پیامبر گرمی‌اش به استقبال عدالت‌خواهی دین مبین اسلام رفتند. با رحلت حضرت رسول (ص) و سپری شدن سال‌های نخستین حکومت اسلامی، تمام آن نشانه‌های الهی اسلام با غصب کرسی نبوت و تغییر چهره مهربان اسلام به ویژه از هنگام حکومت معاویه و پسرش یزید به عنوان بانیان خلافت اموی مخدوش گردید و بی‌عدالتی سرتاسر سرزمین‌های اسلامی را دربر گرفت. این خاندان به مدت ۱۲۰ سال و نسل بعدی آنان

و تمدن کهن آنان زیر سایه‌ی شاخ و برگ درخت تنومند قوم حاکم از تابش نور خورشید محروم شود، پذیرفته نشد.

نخستین جرقه‌های ضعیف آن آتش جاودانی از بخش‌های شرقی و شمال شرقی و سرزمین خراسان بزرگ و کناره‌های فرارود (ماوراءالنهر) و شهرهای آباد و پرجمعیت مرو، بلخ، بامیان، خوارزم، خجند، سمرقند، بخارا، غزنین و توس آغاز شد. قیام حرکت زودی سراسر ایران را در بر گرفت. بسیاری از آغازکنندگان راستین نظم و نثر پارس‌ی در این دوره ناشناس ماندند. برخی به نیمه‌ی راه نرسیده، خسته از تلاش خود، از راه رفته بازگشتند. برخی دیگر به شکرانه‌ی مدح و ثنای غلامان ترک که بر تخت پادشاهی تکیه زده بودند، به دریافت جایزه و هدیه‌های شاهانه و زراندوزی و جمع‌آوری مال پرداختند و به افزایش تعداد اشترانی که کیسه‌های نقره و طلای آن‌ها را حمل می‌کردند، دل خوش داشتند.

از میان این گروه نه چندان اندک، مردی از خاندان اندیشه و خرد اهورایی مانند ققنوس از آتشی که در زیر خاکستر چندین هزار ساله‌ی خرد آریایی پنهان شده بود سربرآورد. این مرد آغازکننده نهضتی شد که تا جاودانگی این

صفحه ۱۴۱

کتابنامه‌ی ۵۰۰۰ سال تاریخ فرهنگ و تمدن ایران

- ۱- قابوس‌نامه - قابوس‌بن وشمگیر
- ۲- تاریخ حبیب‌السیر - میرخواند
- ۳- تاریخ جهان‌گشای جویی
- ۴- تاریخ طبرستان
- ۵- تاریخ مغول - عباس اقبال آشتیانی
- ۶- فرهنگ و تمدن ایران - محمود بختیاری
- ۷- هزار سال نثر پارسی - کریم کشاورز - ناشر سازمان کتاب‌های جیبی - تهران ۱۳۴۵
- ۸- دیوان‌های مختلف شاعران قرن سوم هجری به بعد
- ۹- ایران از آغاز تا اسلام - پروفیسور گیرشمن - ترجمه‌ی دکتر محمد معین
- ۱۰- تاریخ بی‌هی - به کوشش: دکتر غنی - دکتر فیاض
- ۱۱- معجم البلدان - چاپ لایبزیگ - کتابخانه‌ی ملی بریتانیا
- ۱۲- راحة الصدور راوندی - چاپ لیدن - کتابخانه‌ی ملی بریتانیا
- ۱۳- تاریخ دولت آل سلجوق - البنداری الاصفهانی
- ۱۴- مجموعه‌ی تاریخ ادبیات ایران - دکتر ذبیح‌الله صفا - انتشارات فردوس - چاپ چهاردهم - تهران ۱۳۷۸
- ۱۵- تاریخ معاصر ایران - پیتراوری (استاد دانشگاه کمبریج انگلستان) ترجمه‌ی محمد رفیعی مهرآبادی - انتشارات عطایی - تهران ۱۳۶۳
- ۱۶- تاریخ ایران باستان تا امروز (۶ مورخ) گراتوسکی، داندامایو، آ. کاشلنکو، پتروشفسکی، م. ایوانوف، ک. بلوی ترجمه‌ی کیخسرو کشاورزی - انتشارات پویش - تهران
- ۱۷- تاریخ ایران - رابرت - گرنت واتسن - ترجمه‌ی وحید مازندرانی - انتشارات امیرکبیر - تهران ۱۳۴۸
- ۱۸- مجموعه‌ی بزرگ تاریخ ویل دورانت - ویل دورانتها - ترجمه گروه مترجمین - انتشارات انقلاب اسلامی
- ۱۹- تاریخ ایران از دوره باستان تا قرن ۱۸ میلادی (۵ مورخ) پیگولوسکایا، یاکوبوسکی، پتروشفسکی، بلنیتسکی، استروویا - ترجمه‌ی کریم کشاورز - انتشارات پیام - تهران ۱۳۵۴
- ۲۰- تاریخ مفصل مشروطیت ایران - عباس اسکندری - انتشارات میخک - تهران ۱۳۶۱
- ۲۱- مشرق‌زمین گاهواره تمدن - ویل دورانت - ترجمه‌ی دکتر امیرحسین آریان‌پور
- ۲۲- خاطرات و خطرات - مهدی‌قلی‌خان هدایت (حاج مخبرالسلطنه هدایت) نشر زوار - تهران ۱۳۶۱
- ۲۳- انقلاب مشروطه ایران - رحیم رضازاده ملک - نشر زوار - تهران ۱۳۷۷
- ۲۴- تمدن اسلام و عرب - گوستاو، لوبون - ترجمه‌ی حضارة العرب - انتشارات اسلامی - به کوشش: سید هاشم حسینی - تهران ۱۳۵۴
- ۲۵- ایران، کلد، شوش - مادام ژان ویولافوا - ترجمه‌ی = محمدعلی فره‌وشی - به کوشش دکتر بهرام فره‌وشی - انتشارات دانشگاه تهران - ۱۳۶۹
- ۲۶- سفرنامه‌ی خاطرات کاروش‌های باستان‌شناسی شوش - مادام ژان ویولافوا - ترجمه‌ی ایرج فره‌وشی - دانشگاه تهران ۱۳۶۹

«ادامه دارد»

کهن ایرانی و داستان‌های حماسی و نوشته‌های ادبی و مذهبی اقوام «هند و اروپایی» یا «هند و آریایی» و یا «هند و ایرانی» برای نخستین بار در سرودهای «ودا» و سپس در سرودهای «اوستا» تدوین گردیده‌اند. آن دست‌آوردها با گذشت زمان به عنوان اساس داستان‌های ادبی در قرن‌های بعدی مورد استناد و استفاده پژوهش‌گران قرار گرفت و با کاهش و افزایش عناصری بر آن‌ها، داستان‌های حماسی هند و ایران زمین پایه‌ریزی شده‌اند و امروز به دست ما رسیده‌اند.

سرودهای «ودا» از هنگام پیدایش تا امروز، به جز تغییرات طبیعی تاریخی و ادبی، دست‌خوش هیچ‌گونه یورش یاغیانه‌ی اقوام مهاجم به هند و سوختن و نابود شدن نشده‌اند، در حالی که از سرودهای اصلی «اوستا» هیچ‌گونه اثری در دست نیست و بیش‌تر اطلاعات امروزی ما پژوهش‌های تاریخی و مستندات شفاهی سینه‌به‌سینه است که از نسلی به نسل دیگر منتقل شده‌اند.

دو یورش سهمگین مقدونی‌ها و اعراب، تار و پود خط و زبان و فرهنگ ایرانی را برای سده‌های طولانی از هم گسست که آثار شوم آن را در تمام سده‌های بعدی مشاهده خواهیم کرد.

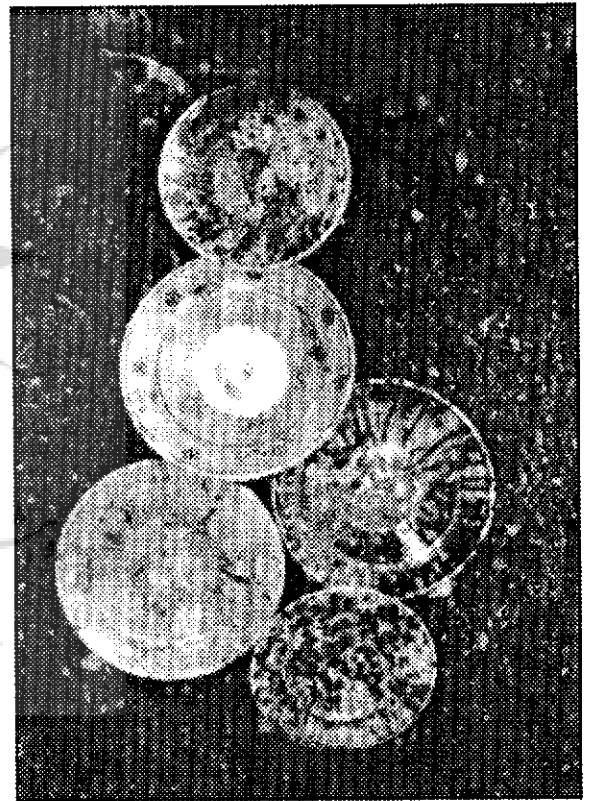
درباره اوستا گفته‌اند که کتاب اصلی در هنگام یورش اسکندر مقدونی ۲۰ جلد و هر جلد آن شامل ۱۰۰/۰۰۰ بیت بوده است. مسعودی مورخ مشهور قرن سوم و چهارم هجری می‌گوید، اوستا در آغاز بر ۱۲۰۰۰ پوست گاو نوشته شده بود. اگر این نظریه درست باشد، بزرگی این کتاب و کار بزرگ‌تر تدوین‌کنندگان آن که شاه‌کار مسلم تاریخ بشری بوده است و کار مخرب و ویران‌کننده مهاجمان غارت‌گر آن بیش‌تر آشکار می‌شود.

این کتاب شگفت‌انگیز و تمام دست‌نویشته‌ها و نسخه‌های اصلی آن در عصر اسکندر مقدونی به یغما رفت و بسوخت و نابود گردید.

سرزمین نام مقدس او همواره بر تارک خط و زبان و فرهنگ این سرزمین می‌درخشد. پروردگار این سرزمین که همواره در سختی‌ها نگهبان این مردم خردمند بوده است، یک بار دیگر به داد پاکان زمانه رسید و مردی را از تبار اندیشه‌سالاران هستی در نام و شخصیت فردوسی به این سرزمین همیشه سبز هدیه کرد تا خط و زبان و فرهنگ مردم این مرز و بوم مقدس را از آسیب انهدام برهاند.

و سرانجام اراده خداوندی بر این استوار بود که فردوسی با حضور در کاخ پرشکوه فرهنگ و تمدن پارسی، پادشاه بی‌چون و چرای ادب و حکمت این سرزمین بشود و پاسدار کلام مقدس خرد گردد.

* * *

و اما قرن‌ها پیش از حضور فردوسی در دنیای شگفت‌انگیز حماسه، با پیدایش اثر گران‌بهایی به نام اوستا و داستان‌های حماسی پیرامون آن که سینه‌به‌سینه از نسل‌ها منتقل شده و در متن این کتاب مقدس جای گرفته‌اند، ادبیات ایران زمین وارد مرحله‌ی جدیدی می‌شود و نخستین جرقه‌های این آتش جاودانی در سلسله داستان‌های مختلف که توسط نویسندگان گوناگون تدوین گردیده‌اند، نمایان می‌گردد. با کندوکاوی تاریخی و طی سالیان دور و دراز، مشخص گردیده که روایت‌های

* * *